

BIOGRAFIA UNUI CĂRTURAR MOLDOVEAN LOGOFĂTUL EUSTRATIE BERINDEI

Nadia Manea

Unul din cei mai importanți cărturari din timpul lui Vasile Lupu, implicat în construirea strălucirii culturale a Moldovei acestui timp, a fost enigmaticul logofăt Eustratie. Prezentat de Miron Costin ca membru al unei triade de „scriitori” repudiați (alături de Simion Dascălul și Misail Călugărul), logofătul Eustratie a devenit victima percepției câtorva generații de cronicari și istorici.

Intenția acestui studiu este restabilirea echilibrului interpretării istorice în cazul unui destin individual așezat, așa cum o să vedem, fără argumente, într-o familie imaginară de autori de „basne” privitoare la români, acceptată ulterior, drept una reală. Demersul nostru exploatează descoperirea și semnalarea sau publicarea unor noi documente în ediții critice, precum și faptul că revenirea „evenimentialului” în actualitate a repus în drepturi și biografia, care se bucură din partea istoricilor de un interes sporit, căci, așa cum nota Andrei Pippidi¹, culegerea unor „vieți reprezentative” realizează cadrul unei reflecții istorice căreia i se restituie dramatismul.

1. Destine condamnate prin solidaritatea impusă de percepție.

Primele informații despre Eustratie Logofătul, Simion Dascălul și Misail Călugărul le găsim la Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Nicolae Costin și Ion Neculce.

N. Iorga stabilea contextul în care Miron Costin își formulase aprecierile: „Sobieski veni la Nistru, și nu făcu nici o ispravă. În 1685, și mai puțin succes. În 1686, expediția personală a regelui se termină printr-un dezastru. Erau probe suficiente că pentru moment Moldova va rămânea a Turcilor. Trebuie să-i fi fost greu logofătului Miron a deveni supusul fostului serdar Cantemir, dar n-avu ce face. Se întoarse în Moldova prin 1687. Întorcându-se se puse pe lucru și redactă către sfârșitul vieții sale *Cartea pentru descălecatul d'întăiu*...Nu vrea să arate numai ce știe, ci pretinde să dezbădăcineze greșeli, să înlăture ofense pentru poporul său care se răspândiseră prin forma interpolată a cronicii lui Ureche...află că *amăgeul* ce a desfigurat povestirea prin care Ureche a voit să transmită trecutul, «din dragostea țerii», că acest înșelător e Simion Dascălul, dar că are complici. Unul dintre aceștia ar fi Misail Călugărul, iar celălalt, iscoditorul minciunii nepatriotice, Eustratie Logofătul însuși...pe când pe Ureche caută numai să-l complecteze, Miron declară războiul literar treimii de insultători ai neamului moldovenesc”².

¹ Andrei Pippidi, *Pseudoreforma istoriografiei românești*, în „Xenopoliana”, VI, 1998, 3-4, p. 123.

² Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești de la 1688 la 1750*, vol. I, ediția a II-a, București, (1926) 1928, p. 338-339.

Constantin Giurescu a depistat cu grijă pasajele. Potrivit marelui istoric, în *Poemul polon*, Eustratie Logofătul al treilea este cel mai bun istoric al Moldovei, pentru că Miron Costin a aflat de la el știri despre a doua colonizare: „și mai avem și istorici ai noștri; cel mai bun Eustratie al treilea logofăt”, pentru care adangă, ceva mai departe, „Moldavus”³. Însă, în introducerea datorată lui P.P. Panaitescu, aprecierea la adresa lui Eustratie nu se confirmă. De aceea, acest argument nu mai poate fi luat în considerare.

Apreciind efortul lui Grigore Ureche „că numai lui de această țară i-au fost milă, să nu rămâie întru întuneric neștiinței”, în cartea pentru descălecatul dintâi, Miron Costin deschide seria evaluărilor negative la adresa cronicarilor contemporani lui Ureche, de data aceasta, formulând o opinie total diferită despre Eustratie Logofătul: „Că celelalte ce mai sunt scrise adăosătură de un *Simion dascălul și de un Misail Călugărul*, nu leatopisețe ce sunt ocări, care și acele nu puține. A doua îndemnare mi-a fost că mi se pare, bine nu știu, că n-am văzut leatopisețul lui *Eustratie Logofătul*, dar cum am înțeles din câțiva boiari și mai ales din Nicolae Buluși, ce au fost logofăt mare, *pre acest Simion Dascălul, Eustratie Logofătul l-au fâtat cu basnele lui, și acel mahlear Misail Călugărul de la Simion Dascălul au născut, acela fiu, cestălălalt nepot*” (subl. ns.)⁴.

În aceeași scriere – observa C. Giurescu – Miron Costin menționează totdeauna în decursul povestirii, și în aceeași ordine, pe cei trei adnotatori, ca autorii fabulei despre Laslău: „De ar fi acum *Istratie Logofătul și fiul său Simion dascălul și nepotul său Misail Călugărul*, oarecum s-ar apuca de această poveste, cu basnile lor cele ce au scris, că rădăcina acestui neam, care este acum pe aceste locuri, din temnițele Râmului este ... au scris ei acești istorici: *Istratie Logofătul și Simeon dascălul și Misail Călugărul* oă acest Laslău au cerșut de la Râmn oameni ... Vedu-se dar basnele *acelor scriitori, mai sus pomeniți Simeon dascălul și Eustratie Logofătul și acel amăgeu Misail Călugărul* cari au scris că sămnu-lu cei tunsuri ca un cetlău au fost semn tâlhăresc” (subl. ns.)⁵.

Prin urmare, la o generație sau două după probabila lor dispariție, cei trei nu beneficiază nici măcar de o imagine individuală în memoria cărturarilor moldoveni. În această percepție, toți trei sunt plasați în același grup, după criteriul atitudinii față de originea românilor, deși nu există nici o dovadă că destinele lor s-au intersectat.⁶ Această filiație „ideatică” – observa D. Velciu – imaginată ca o figură de stil de către Miron Costin, a fost luată ad litteram de unii dintre comentatorii și cercetătorii de mai târziu: N. Bălcescu, V.A. Urechia, Ioan Șt.

³ Constantin Giurescu, *Noi contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene* în *Studii de istorie*, Antologie, îngrijire de ediție și introducere de Dinu C. Giurescu, București, 1993, p. 197.

⁴ *Ibidem*; cf. Miron Costin, *Opere*, Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 242-243.

⁵ *Ibidem*, p.198; cf. Miron Costin, *Opere*, p. 260, 261, 271.

⁶ Ovidiu Pecican, *Lumea lui Simion Dascălul*, Cluj-Napoca, 1998, p. 77.

Petre.⁷ Mai mult, culpabilizarea celor trei a generat dublarea acuzațiilor cu un soi de „damnatio memoriae”, responsabilă, în opinia noastră, într-o măsură importantă, de întinericul aproape total instalat peste viața lor.

De asemenea, C. Giurescu constată că „nici o știre nouă în chestiunea interpolatorilor lui Ureche nu aduc cronicarii următori”, un aspect corect, cu excepția faptului că, într-un pasaj consemnat chiar de autor, Nicolae Costin nu ezită să pună o nouă notă gravă în tonul acuzator: „și au scris acești istorici mincinoși *Istratie Logofățul, Simeon dascălul, Misail Călugărul*” (subl. ns.)⁸.

O creștere exponențială a indignării împotriva celor trei, așezați într-un grup, pe care nu avem nici o dovadă că l-au constituit vreodată, identificăm, și în pasajele adunate de D. Velciu din *Hronicul* lui Cantemir și din *Letopisețul* lui Neculce. Astfel, pentru D. Cantemir, Eustratie Logofățul, Simion dascălul și Misail Călugărul sunt: „iscusiți în basne”, spun „hirișe minciuni”, sunt „măzaci” (mincinoși, băsnuitori), „hloricari iar nu hronicari” (hloricari, cuvânt fabricat de D. Cantemir, însemnând „om care adoarme pe alții cu minciuni”), „teaca minciunilor”, iar poveștile lor sunt „crude basne și râncede minciuni”, „scornituri de proști crieri și credzători de slabă minte”, „basne și blojerituri și buiguituri”, „scornituri și din slabi crieri fătături”.

Făcându-i răspunzători de ofensatoarea minciună, privind originea din „tâlhari” a moldovenilor, Cantemir le aruncă crud în față: „acii tâlhari numai ai voștri părinți au fost și de la dâșii poate-fi v-ați învățat a fura adevărul istorii”⁹. Furia lui Cantemir fusese constatată și de N. Iorga: „Mânia și-o revarsă însă Cantemir cu orice prilej și în termenii cei mai violenți și înjurioși asupra introducătorilor teoriei că ne coborâm din tâlhari. Treimea asupra căreia tradiția aruncă vina acestei sângeroase ofense, e maltratată cu orice prilej, și firește de cele mai multe ori greul îl duce Simion, dascăl uneori, călugăr altădată, din când în când Ungurean, dar totdeauna «mincinos», «băsnuitor»... cetim apostrofe ca acestea, care ni dau o înaltă idee de capacitatea de indignare a învățatului străbun «Vino acum aicea, cinstiute în basme Simioane și teaca minciunilor, Misaile», «Vino acum, bunule Simioane și frumosule Misaile»”¹⁰.

În același sens, Ion Neculce avea să scrie: „Apoi au mai făcut [un letopiset] după Ureche vornicul, și un Simion dascăl, și un Misail Călugărul, și un Evstratie Logofățul și iar l-au scris, cât au scris Ureche vornicul, până la Aron vodă. Numai aceștia, poate-fi, au fost oameni neînvățați, de n-au citit bine la istorii, că au defăimat pre moldoveni, scriind că sunt din tâlhari. Pentru aceasta dară nimene din scrisorile lor, nici cele ce ar fi fost adevărate, audzite sau vădzute a lor, nu le pot oamenii crede”¹¹.

⁷ Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979, p. 205.

⁸ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 199.

⁹ D. Velciu, *op. cit.*, p. 206.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria literaturii românești de la 1688 la 1780*, vol. II, București, 1926, p. 320; cf. și Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, București, 1987, p. 149.

¹¹ D. Velciu, *op. cit.*, p. 207.

Transcriind acest pasaj, D. Velciu îl consideră pe Ion Neculce, necunosător, de fapt, al tuturor implicațiilor acestei grave acuze aduse neamului moldovenesc. De asemenea, autorul menționat crede că Neculce dă deplină dreptate numai lui Miron și Nicolae Costin, atunci când scrie: „să cade să-i ocărăscă, unde face că sunt moldovenii din tâlhari. Bine face că-i ocărăște și dzice că sunt basne”, căci *Hronicul* lui Cantemir, scris în Rusia, i-a rămas necunoscut¹².

Doă amendamente pot fi formulate în legătură cu receptarea celor trei interpolatori de către Ion Neculce. În primul rând, la Ion Neculce găsim, nu numai împărtășirea unei atitudini deja generalizate, ci și o declarație care indică o altă extremă: nimic din ceea ce au scris cei trei nu mai este luat drept adevărat: „nici cele ce ar fi fost adevărate, audzite sau văzute a lor, nu le pot oamenii crede”. În al doilea rând, este adevărat că Ion Neculce a rămas în Rusia, până în 1713, și Cantemir a început, câțiva ani mai târziu, redactarea *Hronicului*, dar ni se pare imposibil ca primul, unul din cei mai hotărâți susținători ai alianței cu Rusia, să nu fi cunoscut ideile lui Cantemir despre originea românilor, mai ales că *Historia Moldo-Vlahiei* fusese scrisă anterior. Prin urmare, încercăm în continuare, să decupăm biografia logofătului Eustratie, un participant la dezbaterea presupusă de scrierea, receptarea și interpretarea politică și cărturărească a istoriei Moldovei în climatul secolului al XVII-lea.

2. Biografia lui Eustratie Logofătul.

În privința biografiei acestui cărturar, constatăm că majoritatea specialiștilor moderni, sub influența sentințelor de mal sus, nu a găsit răgazul pentru a acorda mai multă atenție biografiei acestuia. Așa încât, constatarea lui N. Iorga din 1925: „viața lui e aproape cu totul necunoscută”¹³, a rămas valabilă chiar și după publicarea unor noi documente care, după cum vom vedea mai jos, permit articularea unei biografii credibile. Totuși, autorii, puțini la număr, care nu l-au omis din sintezele și studiile lor pe Eustratie Logofătul, deși au reținut, drept certe, puține momente din viața cărturarului, nu păcănesc prin aplicarea unei judecăți tendențioase. Astfel, N. Iorga îl integra în atmosfera societății moldovenești din al doilea sfert al veacului al XVII-lea: „printre tâlmăcitorii din Moldova, doi ni sunt cunoscuți anjune. Unul a fost un Logofăt, dar nu un Logofăt Mare, nici măcar un Logofăt al doilea, ci un treti Logofăt, sau al treilea Logofăt, care avea deci acea dregătorie puțin strălucitoare, dar grea de îndeplinit în care se cerea buna cunoștință a două sau mai multe limbi. Eustratie știa slavonește și grecește, fără să putem ști în ce chip își însușise aceste două limbi... Cu câțva timp înainte de venirea ca Domn a lui Vasile Lupu, el petrece la botezul fiului lui Lupul Hăbășescul, Ioan, împreună cu nașul, Vasile Banul Vornic, Ștefan Moimăscul și alți câțiva. La 1639, el părăsise slujba, fiind numai un pașnic biv Logofăt între cărțile sale; ce s-a întâmplat pe urmă cu dânsul, nu se mai știe: a trăit însă destulă

¹² *Ibidem*.

¹³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I, p. 262.

vreme ca să însemneze câteva observații pe un manuscris al cronicii lui Grigore Ureche... Miron Costin care se luptă împotriva părerilor lui istorice, nu l-a mai apucat. Eustratie arată să fi fost prietenul lui Varlaam, a cărui hirotonisire ca Mitropolit o însemna el la sfârșitul manuscrisului său de *Pravilă*, din 1632¹⁴.

Deși figura lui Eustratie Logofătul continuă să fie înconjurată de mister, documentele publicate, în ultima vreme, au adus câteva elemente mai sigure, în privința biografiei acestui cărturar. În primul rând, identificarea făcută cu Eustratie Dragoș, ani de-a rândul, s-a dovedit inexactă. Din păcate, această identificare continuă să apară și în studii mai recente¹⁵, deși D. Ciucă semnala, încă din 1987, documentul din 11 octombrie 1642, în care se află semnătura însoțită de pecete: „az Berindei fost logofăt”. Cercetătorul ieșean conchidea că Eustratie Berindei era „probabil, descendent din Berindei stolnic, menționat în 1436, septembrie 19”¹⁶.

Ion Șiadbei¹⁷ sugerează că Eustratie a studiat la Școala Patriarhiei din Constantinopol unde, în secolul al XVII-lea, era în floare Umanismul italian, în timp ce N. Cartoian¹⁸ îl consideră „un cărturar de seamă, căci cunoștea bine limba latină și greacă”.

Un mare învățat al vremii sale este considerat Eustratie de către D. Găină, care adaugă: „fusesse pregătit la școli din țară pentru a ocupa diferite funcții în cancelariile domnești; poseda cunoștințe de limba greacă și slavonă, cunoștea teologia și, în special, drept canonic, istoria și cultura poporului moldovean, cu credințele și cu mentalitatea lui. Se pare că a făcut studii și la Kiev, centrul Ortodoxiei din acea vreme, unde a stat câtva timp și Mitropolitul Varlaam”¹⁹. Într-un act din 1631, Moise Movilă făcea mențiunea că Eustratie Logofăt al treilea i-a slujit „într-alte țări străine”, cum rezultă și din textul *Pravilei* elaborată de acesta.

Prima mențiune a lui Eustratie, ca al treilea logofăt, apare într-un document din august 1630, așa cum a demonstrat D. Velciu²⁰, corectând data de 30 aprilie 1630, indicată de N. Cartoian.²¹ D. Velciu crede că Grigore Ureche i-a cedat lui Eustratie slujba de logofăt al treilea în cancelaria domnească a lui Moise Movilă²² și, pe lângă faptul că cei doi și-au transmis ștafeta unei munci de condei, se cunoșteau bine și vor fi avut, între ei, repetate și rodnice schimburi de idei și cunoștințe²³.

¹⁴ *Ibidem*, p. 262-263.

¹⁵ D.H. Mazilu, *Recitind literatura română veche*, partea a III-a: *Genurile literare*, 2000, p. 57.

¹⁶ Dumitru Ciurea, *Aspecte din situația socială a Moldovei în secolele XVII-XVIII*, în „AIIAI”, XXIV, 1987, nr. 2, p. 141-155, p. 144.

¹⁷ Ion Șiadbei, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1975, p. 67.

¹⁸ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Ediție îngrijită de Rodica Rotaru și Andrei Ressu, București, 1996, p. 177.

¹⁹ Dumitru Găină, *Pravila bisericăscă de la Iași (Șapte taine, 1644)*, în BOR, LXXXI, 1963, 561.

²⁰ D. Velciu, *op. cit.*, n. 48, p. 101.

²¹ N. Cartoian, *op. cit.*, p. 177.

²² D. Velciu, *op. cit.*, p. 122.

²³ *Ibidem*, p. 101.

Preocupat, în primul rând, de biografia lui Grigore Ureche, același specialist este convins că nici un motiv concret, „obiectiv”, de genul dizgrație domnești, nu se poate întrevădea, singura explicație fiind aceea a renunțării din proprie inițiativă a acestuia, pentru a se putea consacra scrisului.²⁴ În ceea ce ne privește, nu avem, într-adevăr, nici un indiciu referitor la eventuala dizgrație a lui Grigore Ureche (mai mult, schimbarea de domnie a avut loc la 18 aprilie, iar Grigore Ureche a rămas în dregătorie până în august – sic!), dar avem, așa cum vom demonstra mai departe, o serie de dovezi, care susțin grația lui Moise Movilă pentru Eustratie.

Ca al treilea logofăt, Eustratie apare și în documentul (*suretul*) din 10 decembrie 1630²⁵, când, în calitate de martor, într-un anturaj ales, alături de Lupul vel vornic de Țara de Sus, Pătrașco vel spătar, confirma cumpărarea de către celălalt mare vornic al Țării de Jos, tot Lupu, o jumătate din satul Oxintia de pe Nistru. Toți martorii declară că satul a fost vândut „fratelui și priiatenului nostru dumisale Lupului marele vornic de Țara de Gios”. Din păcate, documentul semnalat se afla, în momentul publicării, în colecția personală a autorului și nu știm ce s-a întâmplat cu el; prin urmare, nu putem verifica finalul acestuia: „am pus și al noastre peceți pe această adevărată carte a noastră ca să știe și sânt iscăliți toți boiării ce s-au zis mai sus”, Putem să bănuim că, încă înainte de a ocupa dregătoria menționată, Eustratie a avut o bună situație materială, din moment ce documentul din 19 iulie 1631²⁶ îl menționează pe Moise Movilă, care „vinde și întărește lui Evstratie al treilea logofăt, pentru slujbă credincioasă” și pentru „500 taleri băruți, dați la trebuința țării, când au venit un aga mare de la cinstita Poartă de cerea o samă de bani mulți și năpăstua țara cu trei haraciuri”, satul Fetești și 7 fâlci de vie din Dealul lui Vodă, care aparținuseră înaintașilor domnului. Surprinde, în acest document, tonul hotărât, dar justificativ al domnului: „întors din pribegie, ca un fecior de domn drept și moșnean de țară ... am făcut cu acele ocine cum am vrut, cu unele am dăruit pre ceia ce ne-au slujit, altele am și vândut ca un moșnean ce face ce-i voia cu ocinele și cu moșiile sale” (*subl. ns.*). Nu știm dacă Eustratie a avut probleme din cauza faptului că achiziționase mai multe proprietăți prin încălcarea dreptului de protinuisis, dar este evident că documentul tocmai aceste urmări vroia să le înlăture. Potrivit documentului din 5 august 1631, același „Evstratie al treilea logofăt” l-a sprijinit pe Moise Moghilă și la obținerea tronului cu 100 taleri de argint, motiv pentru care domnul dăruia acestuia „satul Pârliți în ținutul Soroca”²⁷.

²⁴ *Ibidem*, p. 195.

²⁵ *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, publicate cu studiu introductiv de Aurel V. Sava, București, 1944, *Doc. 60*, p. 67-68.

²⁶ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. II (1621-1652), București, 1959, *Doc. 682*, p. 151.

²⁷ *Ibidem*, *Doc. 684*, p. 151.

Potrivit unor documente din 1632, ele nu au fost singurele donații acordate lui Eustratie de Moise Movilă. Acestea trebuie suplimentate cu Teșeuți „ce este în ținutul Sucevei, din dresle lui drepte și proprii, ce el a avut de danie și miluire și vislujenie, de la Moise Moghilă voievod” și „jumătate de sat din Misești, partea de sus, ce este în ținutul Iași, din ispisoace de cumpărătură iarăși de la Moisi Moghilă voievod, ce el și-a cumpărat”, asupra cărora Alexandru Iliăș îi va acorda întărire²⁸.

Investițiile sale în aducerea și menținerea pe tron a lui Moise Movilă s-au dovedit, cel puțin pentru moment, inspirate, căci, pe lângă daniile primite, la 23 august 1631²⁹ îl găsim cumpărând cu 200 taleri „a treia parte din satul Fiținghești, ce se numește Răzimești, ținutul Putna, pe gârla Putnei, cu loc de moară și cu vie, partea de jos”, achiziția fiind confirmată la 25 septembrie 1631, de către același domn³⁰. În aceeași toamnă, la 16 noiembrie 1631³¹, „Eustratie al treilea logofăt” îndeplinea, din nou, rolul de martor, mărturisind că „Gavrilaș mare vornic și cu jupâneasa lui Sirpca” au cumpărat, în condiții legale, satul Văscăuți. Printre ceilalți martori se aflau cei mai importanți boieri ai Moldovei: marele logofăt Gheanghea, cei doi mari vornici, frații Lupu, hatmanul și pârcălahul de Suceava, Savin Prăjescul, ruda lui Grigore Ureche, marele postelnic Costin (tatăl lui Miron Costin), marele stolnic Grama, marele medelnicer Gheuca, marele clucer Stratul, ceea ce ne face să presupunem că Eustratie era o figură importantă de la curtea domnului moldovean, având în vedere faptul că mai multe documente anterioare, așa cum am văzut deja, dar și ulterioare, menționează aproape același cerc de dregători.

N. Cartoian cita uricul din 28 aprilie 1632 ca dovadă a pierderii dregătoriei de logofăt al treilea de către Eustratie³². În realitate, documentul emis de cancelaria lui Alexandru Iliăș indică întărirea acordată de către domn mănăstirii Bisericanii pentru „a treia parte din satul Feținghești, ce se cheamă Răzimești, ținutul Putnei, cu vad de moară și cu vii, dăruită de Eustratie logofăt pentru pomenire”³³, ceea ce dovedește că acesta se afla încă în funcție în acest moment. În schimbul donației, actul precizează datoria părinților monahi „de ta acea înainte zisă sfântă mănăstire să-l pomenească pe el la dumnezeescul jertfelnic și să aibă a-i face pomenire din an în an, cum se cuvine, după obiceiul sfintei mănăstiri”³⁴.

După cum sublinia C.A. Stoide, dania cronicarului pare să ateste legături mai strânse între el și mănăstire. Acest lucru, dar și profilul de cărturar complex al lui Eustratie, îl determină pe O. Pecican să creadă că specificul legăturilor dintre el

²⁸ D.R.H., A. Moldova, vol. XXI (1632-1633), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, 1971, Doc. 126, p. 161-162.

²⁹ Cat. doc. mold., II, Doc. 688, p. 152.

³⁰ Ibidem, Doc. 700, p. 154.

³¹ Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale, Supliment I (1403-1700), București, 1975, Doc. 478, p. 171.

³² N. Cartoian, op. cit., p. 177.

³³ Cat. doc. mold., II, Doc. 749, p. 163.

³⁴ D.R.H., A. Moldova, vol. XXI, p. 39.

și lăcașul mănăstiresc era de natură spirituală³⁵. De fapt, abia la 25 iunie 1632, este sigur că Eustratie devenise *fost logofăt*, așa cum este menționat în documentul prin care Alexandru Iliș întărea stăpânirea Teșeuți și Mizești³⁶.

În ciuda faptului că protectorul lui Eustratie pierduse tronul încă din noiembrie 1631, acesta din urmă și-a păstrat dregătoria cel puțin până în primăvara anului următor (sigur, înainte de 20 iunie). Mai mult, Alexandru Iliș nu a întârziat să-i dea un act de întărire asupra satelor menționate mai sus, chiar dacă unul din ele, este vorba de Teșeuți – spune noul domn – „a fost al nostru drept domnesc, ascultător de ocolul târgului nostru Suceava”³⁷.

Constatăm că, de la instalarea pe tron a noului domn până la schimbarea din dregătorie a fostului dregător, s-a scurs un interval de timp, chiar mai mare decât în cazul lui Grigore Ureche. Să fie vorba doar de inerția specifică oricărei schimbări de regim? Să fie un eompromis? (Alexandru Iliș nu-i confiscă satul Teșeuți, dar îi cerea lui Eustratie să părăsească dregătoria). Ambele ipoteze sunt posibile, dar, cu documentele cunoscute până acum, nedemonstrabile. În schimb, până la moarte, Eustratie n-a mai acceptat (sau n-a mai primit) nici o dregătorie, deși domnia lui Vasile Lupu trebuie să-i fi fost favorabilă. Cel puțin două argumente pledează în sensul celor de mai sus: anterior anului 1633, Eustratie este frecvent menționat în anturajul boierilor Lupu și, tot el, a fost solicitat pentru traducerea și întocmirea textelor juridice tipărite în timpul domniei lui Vasile Lupu. Credem, prin urmare, că putem recunoaște aici voința lui Eustratie de a avea timpul necesar efortului cărturăresc în care se implicase. Desigur, fostul logofăt nu dispare total din viața publică. Este, în continuare, menționat fie în calitate de martor, fie vânzând sau cumpărând o proprietate funciară, fie ca autor al unor donații. Astfel, la 14 august 1632 și 29 martie 1644, era martor, în primul caz, la cumpărarea unei vii „la Cotnari, pe dealul lui Păcurar”, făcută, anterior, de Savin Prăjescul³⁸, iar în al doilea caz, pentru pământul, vadul de moară, casele și vecinii cumpărați la Sinăuți (ținutul Suceava) de către Velișcu fost comis, ginorele lui Gavrilaş logofăt³⁹.

În ciuda reușitelor cărturărești, este probabil ca starea materială a lui Eustratie să se fi înrăutățit, căci, la 9 iulie 1639⁴⁰, vindea lui Leondari vameșul, satul Pârliți, ținutul Soroca, cu 150 de ughi, vânzarea fiind întărită de Vasile Lupu, la 30 iulie 1639⁴¹. Doi ani mai târziu, Eustratie revenise la o stare mai bună, deoarece la 18 mai 1641, era în măsură să cumpere, în schimbul „a 5 epe cu mânzi”, părțile cu eleșteu, ce aparținuseră familiei lui Lupu din Hârlău. Primul

³⁵ Ovidiu Pecican, *op. cit.*, p. 88.

³⁶ *D.R.H., A. Moldova*, vol. XXI, *Doc. 126*, p. 161-162.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem, Doc. 174*, p. 224.

³⁹ *Cat. doc. mold.*, Supliment I, *Doc. 638*, p. 211.

⁴⁰ *Cat. doc. mold.*, II, *Doc. 1368*, p. 284.

⁴¹ *Ibidem, Doc. 1378*, p. 286.

dintre semnatarul actului de mărturie este Grigore Ureche, vel spătar, și lui, care are rangul cel mare – susține D. Velciu – trebuie să-i acordăm prioritatea în ceea ce privește formularea: „fratelui și prietenului nostru lui pan Evstratie biv logofăt”⁴². Abia la 20 februarie 1646, a dat Vasile Lupu actul de îtuțire, care precizează: „au venit înaintea noastră...sluga și boiarinul nostru Evstratie fost logofăt, cu un zapis de la prea cinstitul și credincios boieru al nostru pan Gligorie Ureache vel dvornic al Țării de Jos și de la alți mari boieri”⁴³.

Destinatarul daniei funciare a lui Eustratie, mănăstirea Bisericieni, a cerut și a obținut de la Vasile Lupu întărirea asupra proprietăților sale, în trei rânduri: 25 martie 1635, 16 aprilie 1637, 14 martie 1638⁴⁴. Dacă în ultimul caz mănăstirii îi erau întărite toate proprietățile, între care și dania care ne interesează, surprinde că, la doi ani distanță, călugării au cerut, în mod special, confirmarea, de către același domn, a daniei fostului logofăt. Insistența călugărilor este explicată prin documentul din 16 aprilie 1637: dania lui Eustratie fusese cumpărată de acesta de la „Ileana, fiica Rujei și de la toate rudele ei”; declarând că „ea n-a vândut partea sa, cât se va alege și nici n-a luat pentru ocina sa”, Ileana a chemat în judecată pe călugări; martorii și rudele petentei au adeverit însă primirea banilor din partea lui „Evstratie logofăt”, așa încât, actul dat de Vasile Lupu consemnează că Ileana „a rămas din toată legea țării”⁴⁵.

Aproape în unanimitate, specialiștii consideră că Eustratie a murit cândva între 4 mai 1646 și 1647, fiind aproape sincron cu Ureche⁴⁶.

Familia lui Eustratie este aproape absentă din documente. Se știe doar că, la 15 martie 1653, Gheorghe Ștefan întărea satul Feteștii lui Contăș, diac de jignicerie, ginerele lui Eustratie Logofătul⁴⁷, iar la 2 aprilie 1679, Contăș, fost mare stolnic și soția sa, Irina, fata lui Istrate Logofătul, dăruiesc mănăstirii Cetățuia un loc de crămă și de pivniță în târgul Cotnari, lângă peretele cramei mănăstirii, pentru pomenire⁴⁸. Așadar, a avut o fiică, Irina, căsătorită cu un mare dregător, împreună cu care, către bătrânețe putea să facă o danie anei mănăstiri, la fel ca și tatăl ei. Contăș era în funcție în 1677, când ambasada poloneză, condusă de Jan Gniński, palatin de Culm, traversa Moldova, pentru a ajunge la Constantinopol, în vederea ratificării păcii de la Zurawna. Din jurnalul secretarului soliei, confirmat de jurnalul lui Jan Gniński, aflăm că, la 22 iunie 1677, „Ienicier-aga a lovit cu hangearul în cap și pe mâini pe Contuș, boier și stolnic moldovean, pentru că nu

⁴² D. Velciu, *op. cit.*, p. 121.

⁴³ *Apud Ibidem*, p. 122.

⁴⁴ *Cat. doc. mold.*, II, *Doc. 1070*, p. 225; *Doc. 1209*, p. 253; *Doc. 1258*, p. 262-263.

⁴⁵ *D.R.H., A. Moldova*, vol. XXIV (1637-1638), volum întocmit de C. Cifodaru și I. Caproșu, București, 1998, *Doc. 67*, p. 67-68.

⁴⁶ O. Pecican, *op. cit.*, p. 91.

⁴⁷ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 144.

⁴⁸ *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. IV (1676-1700), București, 1970, *Doc. 362*, p. 100.

era mulțumit cu proviantul ce se adusese pentru dânsul”⁴⁹. Umilirea boierilor moldoveni („au fost pedepsiți cu mare rușine sub ochii noștri” – scrie și Jan Gniński) a continuat și în ziua următoare, când: „înainte de așezarea pentru noapte, ienicer-aga a lovit cu bățul pe acel nenorocit boier și stolnic Contuș și nu numai atât, dar a poruncit și oamenilor lui să-l bată, așa încât ne-a arătat mai târziu umerii plini de vânătăi, spunând că nu vrea să mai locuiască în Moldova”⁵⁰. Nu mult după acest eveniment, Contăș a renunțat la dregătorie. Din păcate, nu avem alte mențiuni despre Irina și, cu atât mai puțin, vreo referire la tatăl ei.

Din relatarea solului polon se desprinde și un alt aspect: Contăș ocupa o mare dregătorie în sfatul domnesc, în care îl aflăm și pe Miron Costin. Să nu fi știut Miron Costin că cel pe care îl va incrimina cu atâta tărie, Eustratie, fusese rudă cu unul din dregătorii cu care colabora frecvent, așa cum s-a întâmplat și cu prilejul primirii ambasadei polone?! Sau, dimpotrivă, un posibil conflict cu stolnicul Contăș a influențat tonul lui Miron Costin, ce nu i-a fost potrivnic lui Eustratie în primele sale scrieri?!

A fost căsătorit Eustratie? Dacă da, așa cum ne-ar indica, aproape sigur existența unei fiice, de ce nu-și menționează jupâneasa în actul de donație către mănăstirea Bisericanii? Nici Irina nu menționează nici un copil, ceea ce poate să sugereze că Eustratie n-a avut decât o singură generație de urmași. Devine explicabil de ce, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, nimeni nu se ocupă de apărarea memoriei sale.

LA BIOGRAPHIE D'UN CLERC MOLDAVE – LE CHANCELIER EUSTRATIE BERINDEI

- Résumé -

Un des plus remarquables clercs qui a vécu sous Basile Lupu (1634-1653), impliqué dans l'épanouissement culturel de la Moldavie, a été l'énigmatique chancelier Eustratie. Présenté par Miron Costin comme un des membres de la triade des “chroniqueurs répudiés” (à côté de Simion Dascălul et de Misail Călugăru), le chancelier Eustratie a été présenté de manière négative par plusieurs générations d'historiens. C'est pourquoi dans notre étude nous proposons d'établir une vision plus équilibrée et de préciser le destin individuel de ce clerc. Au-delà des hypothèses relatives à ses études et de sa contribution avérée à la traduction de l'ouvrage *Pravila aleasă (Florilège des lois - 1632)*, de l'ouvrage *Pravila bisericască Șapte Taine (La règle ecclésiastique les Sept Sacrements - 1644)*, ainsi qu'à l'élaboration du recueil *Cartea românească de învățătură (1646)*, la

⁴⁹ P.P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, Iași, 1999, p. 80, 77.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 81, 77.

biographie du clerc se dévoile à travers les documents: du 30 août 1630 au 25 juin 1632 il a été le troisième chancelier de la Moldavie, ce qui lui a valu des donations de la part du prince Moïse Movilă; pendant le même intervalle il a acheté plusieurs domaines et a fait une donation au monastère de Bisericani. Sous le règne d'Alexandru Iliăș il n'est plus chancelier et il ne sera plus réinvesti dans la fonction antérieure, malgré la protection de Basile Lupu; en 1639 il a traversé un moment de difficultés financières, ce qui l'a obligé à vendre un de ses domaines; après 1642 il recommence à acheter des domaines; on suppose qu'il est mort entre 1646-1647. Le document du 11 octobre 1642 a permis à D. Ciurea d'identifier le chancelier Eustratie à Eustratie Berindei, descendant de l'écuyer tranchant Berindei, mentionné en 1436.

Le chancelier Eustratie Berindei a eu une fille, Irina, mariée au diacre Contăș, devenu écuyer tranchant en 1677. Le couple n'a pas eu d'enfants, ce qui peut expliquer, outre la disparition de certains documents, le manque de tout intérêt pour la préservation de la mémoire du chancelier Eustratie Berindei.